Тема 4. Бухгалтерський облік XXI століття.

Сучасні теорії бухгалтерського обліку носять яскраво виражений персоніфікований характер, бо вони зводять пояснення господарських процесів до поведінки осіб, в цих процесах зайнятих. Тут можна виділити чотири теорії: 1) правову, 2) психологічну, 3) інформаційну і 4) лінгвістичну.

Правова, або юридична, теорія пов'язує бухгалтерську науку з цивільним правом, пояснюючи предмет бухгалтерського обліку як контроль прав і зобов'язань осіб, що беруть участь в господарських процесах. Звідси прибуток розглядається не як сукупність одержаних коштів, а як право на їх отримання. В даний час виникла тенденція розширення меж правової теорії шляхом включення в неї етичних проблем. В цьому випадку в основі обліку лежать не просто правові норми, але вимога справедливості у відносинах між учасниками господарського процесу, що забезпечує успішність функціонування всього господарського механізму. При цьому неодмінною умовою визнається істинність, і не відносна, а абсолютна істинність даних, представлених інформаційною системою підприємства.

Психологічна теорія розглядає кожне інформаційне повідомлення, представлене в бухгалтерському обліку, як стимул, покликаний викликати у користувача, одержувача цієї інформації, відповідну реакцію. Початкові дані цієї теорії сходять до ідеї умовних рефлексів І.П. Павлова.

Інформаційна теорія, розвиваючи основні ідеї психологічної теорії, виходить з принципово нової категорії «істотності». У теорії інформації істотність (інформативність) будь-якого повідомлення трактується як величина, обернено пропорційна вірогідності настання події, про яку це повідомлення зроблене. Істотність з'явилася в бухгалтерському обліку в другій половині XX ст. і робить все більший вплив на його методологію. У бухгалтерському сенсі її можна визначити як ступінь впливу звітного показника на рішення, що приймаються інвесторами і адміністрацією. Для тих і інших факт господарського життя стає істотним залежно від очікування його настання. Чим більш незвичайний та неочікуваний факт, тим він інформативніший і, отже, істотність його вище, він стає першочерговим для адміністрації. У основі значення будь-якого показника лежить його інформативність, причому, чим більше фактичне значення показника відрізняється від очікуваного, тим інформативніший отриманий результат. Необхідно звернути увагу на зв'язок між категоріями істотності і ризику. Чим вища значущість факту, тим більший ризик, пов'язаний з наслідками рішення, прийнятого за інформацією про цей факт.

Лінгвістична теорія розглядає в бухгалтерському обліку три аспекти: семантику, синтаксис і прагматику.

Згідно поширеним уявленням, семантика дозволяє розкрити значення мовних одиниць – слів або словосполучень, які використовуються для позначення тих або інших об'єктів. У теорії обліку під об'єктами, перш за все, розуміються бухгалтерські категорії.

Для обліку не менш важливо і поняття бухгалтерського синтаксису, який зводиться до вивчення структури облікових категорій і відносин між ними. У парадигмі подвійної бухгалтерії синтаксис очевидний і зводиться до правил кореспонденції рахунків, тобто до уміння складати проводки. Проте синтаксис зумовлений семантикою. Теоретично кожен рахунок може кореспондувати з кожним. Насправді це не зовсім так, бо кореспонденція рахунків зумовлюється наперед вибраною методологією бухгалтерського обліку. Залежно від того, якої теорії дотримується бухгалтер і які він має семантичні погляди, тобто від прийнятої «методологічної віри» бухгалтерські записи мінятимуться.

Завдання прагматики зводиться до розгляду і вивчення відносин господарюючих суб'єктів, що одержують і використовують облікову інформацію для ухвалення управлінських рішень. І тут ми стикаємося з таким явищем, як групові інтереси, які не тільки різні, але і можуть бути взаємно протилежні. Це обумовлено тим, що кожна група осіб, зайнятих в господарському процесі, наполягає на такому семантичному трактуванні, яке відповідало б її інтересам. Звідси витікає, що не може бути неупередженої теорії, бо виграш однієї групи осіб може бути програшем для іншої. Так державі важливо, щоб запроваджена бухгалтерська методологія дозволяла обчислити як можна більшу величину прибутку, що в подальшому забезпечить більше податкових надходжень. Проте все, що виграє держава (армія, охорона здоров'я, пенсіонери і т.д.), обертається програшем для власників підприємства, його службовців і кредиторів. Адміністрація підприємства, його робочі і службовці зацікавлені у високій заробітній платні. Це приводить до збільшення собівартості продукції, і в результаті те, що повинна одержати держава, одержують безпосередні виробники: зарплата збільшується – прибуток зменшується.

Інформаційна структура бухгалтерського обліку дуже динамічна. І те, що ще на початку XX ст. називалося бухгалтерським обліком, вже в останній третині цього сторіччя стало швидко змінюватися. Єдиний бухгалтерський облік розпався на фінансовий і управлінський. З нього також виділився облік для малих підприємств. З 2002 р. офіційно був проголошений податковий облік. Істотно раніше став формуватися в окрему дисципліну фінансовий аналіз. Проте і у фінансовому обліку з'являються все нові напрями розвитку бухгалтерської думки, що формують різні напрями обліку (креативного, соціального, обліку людських ресурсів, роботи з інсайдерами, екологічного тощо).

Однією з причин виникнення такої кількості видів обліку стало те, що в умовах ринкової економіки виникло багато користувачів даних традиційного бухгалтерського обліку (у планово-адміністративній економіці – це була тільки держава), а для різних користувачів і різних цілей потрібна різна інформація.

Управлінський облік одержить подальший розвиток в XXI ст. Це продиктовано умовами економічного життя, її проблемами. І те, що на сьогодні склалося безліч його трактувань, тільки підкреслює значущість

нового напряму. Відзначимо найголовніші підходи до його розуміння, прийняті в нашій країні, бо множинність західних підходів було примножено нашими фантазіями.

Принципова відмінність управлінського обліку полягає в тому, що звітність фінансового обліку відображає минуле, а мета управлінського обліку – побудувати оптимальні баланси на очікуване майбутнє. На Заході управлінський облік склався в двох варіантах:

а) континентальному, такому, що припускає самостійну серію рахунків-екранів, дублюючих інформацію на паралельних рахунках фінансового обліку;

б) англо-американському, згідно якому для цілей управлінського обліку рахунки, що ведуться по подвійній системі, не потрібні і дані управлінського обліку в цьому випадку абсолютно незалежні від даних обліку фінансового і тим більше податкового. Таке трактування управлінського обліку істотно ширше, ніж перше, оскільки воно дозволяє фіксувати факти не тільки ті, що відбулися, але і ще можливі (потенційні) факти господарського життя. Управлінський облік перестає бути хронікою минулого і стає описом альтернатив можливих рішень.

Облік на малих підприємствах вводиться по спрощених схемах. Найправильнішим рішенням треба визнати його організацію по схемі камеральної парадигми, коли фінансовий результат визначається як різниця між оприбутковуванням виручки і списанням зроблених платежів.

Податковий облік – це облік, який ведеться згідно розпорядження податкових органів. Ясно, що кожен власник має невід'ємне право вести облік так, як він хоче, вибирати методи оцінки майна і боргів, методи амортизації матеріальних і нематеріальних активів, формувати необхідні резерви і тим самим зумовлювати величину фінансового результату свого підприємства. Проте, з погляду держави, прибуток підприємства повинен визначатися за суворими і одноманітними для всіх вимогами. Звідси і поява податкового обліку. По суті, це тільки один з варіантів бухгалтерського обліку, але варіант цей може істотно відрізнятися від того варіанту, який прийнятий на біржі, і від того, яким керуються власники і адміністрація фірми.

Фінансовий аналіз – методологічний інструментарій, що дозволяє управляти капіталом фірм. Управління капіталом переслідує одну мету – максимізацію прибутку підприємства за рахунок оптимізації структури його активу і пасиву.

Серед завдань аналізу виділяється уміння оптимізувати не тільки актив і пасив бухгалтерського балансу, але і уміння оптимізувати політику нарахування дивідендів. І тут бухгалтер може керуватися однією з трьох теорій:

1. Міллера – Модільяні, згідно якої політика виплати дивідендів не впливає на збільшення ціни акцій або вартості капіталу;

2. Гордона – Лінтнера, що стверджує, що ціна акцій і вартість капіталу знижуються у міру зменшення частки прибутку, що йде на виплату дивідендів;

3. Літценбергера – Рамасвамі, що вважає, що чим менше частка прибутку, що йде на виплату дивідендів, тим вище ціна фірми.

Загальний аналіз оборотних коштів включає три підходи, які багато в чому залежать від психологічного складу адміністраторів, вірніше від осіб, що ухвалюють важливі управлінські рішення. Звідси і підходи іменуються обережним, помірним і обмежувальним.